

Lęk osobowościowy a bogactwo narracji o uczuciach – hipoteza o wpływie lęku na reprezentacje afektywne

BARBARA GAWDA

Instytut Psychologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin

STRESZCZENIE

Doświadczenie lęku może mieć różnorodne znaczenie i skutki dla człowieka. Interesujące jest, w jaki sposób wpływa na konstruowanie reprezentacji psychicznych innych uczuć. W artykule przeanalizowano związek lęku osobowościowego z narracjami o uczuciach. Założono, iż konstrukcje narracyjne są sposobem poznania werbalnej reprezentacji uczuć. Podjęto się analizy narracji dotyczących nienawiści i miłości pochodzących od stuosobowej grupy dorosłych mężczyzn. Dokonano analizy narracji afektywnych pod względem formalnym, tzn. oceniono bogactwo konstrukcji narracyjnych o nienawiści i miłości. Następnie ustalono, czy i w jaki sposób lęk jako cecha wiąże się z właściwościami formalnymi narracji. Dokonano porównań międzygrupowych i analizy korelacyjnej. Wyniki pokazują, iż niezależnie od typu opisywanego uczucia istnieje związek między lękiem osobowościowym a bogactwem konstrukcji narracyjnych. Sformułowano zatem hipotezę interpretacyjną, zgodnie z którą wysoki poziom lęku może wpływać zubażająco na rozwój reprezentacji psychicznej uczuć.

Słowa kluczowe: narracja, lęk, reprezentacja psychiczna uczuć.

WPROWADZENIE

W psychologii wiele miejsca poświęcono problematyce lęku. Przede wszystkim należy go odróżnić od strachu, który jest wywołany przez rozpoznawalny bodziec, ma charakter ukierun-

kowany i prowadzi do działania. Lęk natomiast należy do zjawisk emocjonalnych nieukierunkowanych, nie wiąże się z zachowaniami zaradczymi, ma charakter przedbodźcowy (Öhman, 2005). Izard uważa, że lęk jest połączeniem kilku podstawowych emocji: strachu, przykrości, złości, wstydu i podniecenia (Öhman, 2005). Można więc traktować go jako złożone przeżycie afektywne. Mowrer (za: Tłokiński, 1991) twierdzi, iż lęk jest tym, co odróżnia człowieka od zwierząt. Struktura czynnikowa lęku obejmuje niską integrację wewnętrzną, niedojrzałość emocjonalną, nieufność, poczucie zagrożenia, skłonność do obwiniania się i napięcie psychiczne (Cattell, 1966). Stanowisko to potwierdza Barlow, który uważa, że lęk to mieszanina emocji i myśli charakteryzująca się rozproszeniem. Wiąże się ze złym nastrojem, obawami o przyszłość, niemożnością przewidywania. Nie uruchamia reakcji do walki, raczej do niej przygotowuje, choć pozornie zawiera te same składniki co strach (za: Tłokiński, 1991). Można zatem przyjąć, że lęk jest złożonym przeżyciem afektywnym, na które składają się: poczucie niepokoju, bezradności, niemości, niezdecydowania, smutku czy pobudzenia o bliżej niesprecyzowanym kierunku, któremu może towarzyszyć poczucie osamotnienia lub rozbicia wewnętrznego.

Zdaniem Spilbergera, lęk może być traktowany jako stan emocjonalny oraz jako cecha osobowości. Kluczowym pojęciem dla podjętych w niniejszym opracowaniu analiz jest lęk osobowościowy będący skutkiem wielokrotnych doświadczeń lęku jako stanu w trakcie rozwoju. Powstaje on na bazie licznych konflik-

tów wewnętrznych w ciągu życia, co oznacza, iż osoba wielokrotnie doświadczała sytuacji trudnych, kryzysowych czy konfliktowych (Wrześniewski, Sosnowski, Matusik, 2002). Lęk jako cecha to swego rodzaju dyspozycja lub motyw, który czyni jednostkę podatną na postrzeganie niegroźnych sytuacji jako zagrażających, a także reagowanie na te sytuacje w sposób nieadekwatny, tzn. siła reakcji jest nieproporcjonalna do zagrożenia. Może to prowadzić do rozwoju osobowości lękowej. Dyspozycja do reagowania lękiem, czyli lęk jako cecha, rozwija się w zależności od rodzaju kontaktu dziecka z otoczeniem, które bądź dostarcza mu bodźców lękowych, bądź stwarza możliwości rozładowania reakcji lękowych (Cattell, 1966; Murray, 1938). W koncepcjach psychoanalitycznych, behawiorystycznych czy poznawczych wskazuje się na dysfunkcjonalny wpływ przeżywania nadmiernego lęku (posiadanie cechy lęku) na rozwój osobowości człowieka (Lewis, Haviland-Jones, 2005). Lęk jest kluczowym przeżyciem człowieka od najwcześniejszych lat życia, bazuje na reakcjach obronnych, które wyewoluowały jako sposoby ochrony przed zagrożeniem (Öhman, 2005). Tego rodzaju system ochronny jest niezwykle potrzebny i funkcjonalny w warunkach, kiedy istotnie trafnie lokalizuje zagrożenie. W sytuacji, gdy dokonuje fałszywych rozstrzygnięć, reakcje lękowe są dysfunkcjonalne i bardzo kosztowne dla organizmu. Z badań nad poznawczym funkcjonowaniem osób przejawiających wysoki poziom lęku osobowościowego wynika, iż cechuje je selektywna stronniczość uwagi, która jest inicjowana nieświadomie i prowadzi do kierowania uwagi na sygnały zagrożenia (Öhman, 2005). Öhman (2005) mówi o istnieniu swoistego systemu odpowiadającego za reagowanie lękowe, obejmującego następujące poziomy: detektorów cech (związany z procesami uwagi), ewaluacji znaczenia (dotyczący reprezentacji pamięciowych), systemu pobudzenia oraz oczekiwania. Większość z nich bazuje na zasobach poznawczych. Lęk może być wywołany przez dane napływające z ewaluatora znaczenia i systemu pobudzania do świadomego spostrzegania. Nieukierunkowane pobudzenie wywołane taką sytuacją jest

doświadczane jako lęk i raczej nie jest dostępne świadomości. Oznacza to, iż osoba przejawiająca dyspozycje do reagowania lękiem spostrzega świat w kategoriach zagrożenia. Istnieją dane w literaturze przedmiotu, które nie tylko wskazują na dezorganizujące działanie cechy lęku, ale też na jej wpływ na konstruowanie reprezentacji poznawczej innych osób, siebie i innych uczuć. Jak wskazują badani, sposób konstruowania schematów afektywnych jest powiązany z tendencją do doświadczania lęku (Sternberg, 2001; Hatfield, Rapson, 1996; Carlson, Hatfield, 1992).

Reprezentacje poznawcze to umysłowe odpowiedniki istniejących bądź fikcyjnych obiektów, które zastępują te obiekty w procesie przetwarzania informacji (Nęcka, Orzechowski, Szymura, 2006). Mogą mieć charakter trwały bądź nietrwały, a także przybierać różną postać: obrazów umysłowych, śladów pamięciowych, słów, sądów, pojęć (Paivio, 1986). Za najważniejsze rodzaje reprezentacji Reber (2000) uznaje obrazy umysłowe, słowa i idee, zaś Eysenck i Keane (1995) – reprezentacje analogowe i w formie sądów czy twierdzeń. Biorąc pod uwagę kryterium trwałości reprezentacji poznawczych, wymienia się: pojęcia, schematy, skrypty i ramy (Nęcka, Orzechowski, Szymura, 2006). Te właśnie kategorie wiążą się z problematyką złożonych doznań afektywnych człowieka. Schematy stanowią dobrze zintegrowane fragmenty sieci semantycznej, w której jest zakodowany sens danej sytuacji oraz znaczenie typowego zachowania, które z tą sytuacją może się wiązać. Teoria ram zakłada większą możliwość transformacji zachowania w obrębie danej sytuacji. Według teorii planów, scen i tematów, istnieją natomiast bardziej złożone struktury zawierające wiedzę na temat abstrakcyjnych lub potencjalnych celów działania, szczegółowych interakcji społecznych, a także pojedynczych podobnych do siebie sytuacji (Schank, 1986). Wojciszke (1986) wymienia podstawowe rodzaje schematów: przedmiotowe i zdarzeń, czyli skrypty oraz schematy cech. Wydaje się, że analizując problematykę reprezentacji uczuć człowieka, należy sięgnąć do kategorii schematów, które odnoszą się do zdarzeń i sytuacji, czyli do tzw. skryptów. Są

to struktury poznawcze wykształcone dzięki wielokrotnemu powtarzaniu określonej sekwencji zdarzeń, ich kontekstu oraz rozumieniu sensu tej sekwencji. Wychodząc z założenia, że skrypt obejmuje treści dotyczące sekwencji zdarzeń, ich uczestników, obiektów typowych w scenach, warunków uruchamiających scenariusz i rezultatów zdarzeń, wykorzystano w badaniach metodologię z zakresu psychologii narracyjnej. Wydaje się, iż w schematach narracyjnych można zidentyfikować elementy skryptu (Schank, Abelson, 1977). Te kategorie poznawcze są właściwe przy opisywaniu złożonej afektywności człowieka. Uczucia bowiem ze względu na swą złożoność stanowią swoiste narracje i mają konstrukcję narracyjną (Lewis, Haviland-Jones, 2005). Uczucia umożliwiają wartościowanie, są połączeniem doświadczeń emocjonalnych i procesów poznawczych. Narracje z kolei są pojmowane jako struktura znaczenia rozwijająca się w czasie (Rosner, 2003). Dlatego też w poznawaniu uczuciowości człowieka sięgnięto po kategorię narracji (Bokus, 2000; Cierpka, 2004; Dryll, Cierpka, 2004; Trzebiński, 2002). Zgodnie z nurtem poststrukturalistycznym, który koncentruje się na roli języka w procesie integrowania emocji, język jest podstawowym środkiem, który konstruuje i nadaje znaczenia emocjonalne. Emocje są zatem owocem dyskursywnej praktyki człowieka (Gasiul, 2002). To właśnie język jest głównym środkiem umożliwiającym tworzenie reprezentacji afektywnych. Podkreśla to koncepcja dramaturgiczna Goffmana i Hochschild (za: Oatley, Jenkins, 2003), która wykorzystuje pojęcie skryptu w wyjaśnianiu zachowań emocjonalnych człowieka. Również Tomkins (za: Oleś, 2003), według którego główną siłą motywacji człowieka są emocje i uczucia, zwraca uwagę na to zagadnienie. Według niego, emocje i uczucia funkcjonują na zasadzie skryptów, tj. wewnętrznych reprezentacji. Pojęcie różnych poziomów przetwarzania informacji emocjonalnych pojawia się w koncepcji Clore (1999), czy Scherera (1999). Power i Dalglish (za: Gasiul, 2002) wyróżniają cztery różne poziomy reprezentacji: system reprezentacji analogicznych, system skojarzeniowy, system wnioskowania, system schematów. Frijda (2005) uważa, iż

etykiety emocji odzwierciedlają prototypy lub skrypty pochodzenia kulturowego. Człowiek zachowuje się więc tak, jak wymaga tego skrypt dla danych okoliczności. Leventhal (za: Gasiul, 2002) z kolei sądzi, iż mechanizm przetwarzania informacji emocjonalnej ma charakter wielopoziomowy i hierarchiczny. Tę hierarchię tworzą trzy typy reprezentacji: sensomotoryczna (motoryczna pamięć reakcji ekspresyjnych, zapisy w postaci epizodów), schematyczna (schematy to uśrednione doświadczenia, abstrakty, zapisane w postaci pamięci perceptualnej, schematycznej), konceptualna (świadomość, refleksja emocjonalna, opiera się na działaniu dowolnym). Trzy poziomy reprezentacji wpływają wzajemnie na siebie, konstruując doświadczenia emocjonalne.

Problemu psychicznej reprezentacji emocji dotyczy koncepcja Maruszewskiego i Ściągły (1998). Wiadomo, iż emocje są zjawiskami subiektywnymi i występują wewnątrz człowieka, ten zaś tworzy ich reprezentacje. Treść emocji jest konstytuowana w reprezentacji w odpowiedzi na relacje pomiędzy podmiotem a drugim podmiotem. Reprezentacja jest tworzona w różnych wzajemnie z sobą powiązanych kodach. Najpierw w toku ontogenety tworzy się w rezultacie kodowania obrazowego bazującego na mechanizmach sensoryczno-motorycznych. Następnie pojawia się kod werbalny, który tworzy określenia dla reprezentacji powstałej w kodzie obrazowym. Reprezentacje tworzone w kodzie werbalnym mają charakter schematu, ten zaś integruje procesy sensomotoryczne z prototypami sytuacji emocjonalnych. Są to konkretne reprezentacje pamięciowe reakcji ekspresyjnych i autonomicznych oraz uczuć wchodzących w skład tych reakcji (Leventhal, Scherer, 1987). Wreszcie emocja jest kodowana na poziomie abstrakcyjnym. Na tym poziomie emocja staje się pojęciem, ekspresja zaś ma postać pośrednią i wykorzystuje narzędzia komunikacji kulturowej (Maruszewski, Ściągła, 1998). Dzięki zdolnościom pamięciowym jednostka gromadzi coraz to większe zasoby informacji, te zaś są rejestrowane w postaci różnych kodów. Doświadczenia pozwalają stworzyć skomplikowaną strukturę skojarzeniową, gdzie znajdują miejsce dojrzałe formy emocji,

czyli takie, które są ulokowane w kontekście globalnym. Myślenie abstrakcyjne umożliwia łączenie emocji z interakcjami społecznymi, ale też refleksję nad własnymi emocjami (Obuchowski, 2004).

Reprezentacja złożonych przeżyć afektywnych wydaje się w większym stopniu pod wpływem czynników kulturowych niż wrodzonych, ale też i osobistych doświadczeń (Sternberg, 2001). Zdaniem Izarda i Ackermana (2005), częste doświadczanie pewnej emocji organizuje określony typ procesów poznawczych i działania, a zatem powtarzające się wzorce sekwencji: emocje – poznanie – działanie prowadzą do rozwoju charakterystycznego sposobu reagowania. Bazując na powyższych założeniach, skoncentrowano się na poszukiwaniu relacji pomiędzy znaczącą w rozwoju złożoną emocją lęku a elementami wiedzy emocjonalnej. Założono, iż osoby charakteryzujące się lękiem jako cechą doświadczają w toku rozwoju licznych przeżyć o charakterze lękowym, co może mieć wpływ na konstruowanie wiedzy afektywnej. Ze względu na to, iż uznaje się, że w konstrukcjach narracyjnych odzwierciedlają się elementy wiedzy o zjawiskach, przyjęto, że będą one wskazywać na bogactwo reprezentacji afektywnych (Trzebiński, 2002). Skoncentrowano się na zagadnieniu relacji pomiędzy cechą lęku a właściwościami formalnymi narracji, oczekując, iż w pewien sposób wskazuje to na związek lęku osobowościowego z bogactwem reprezentacji afektywnych. Kluczowe dla niniejszego opracowania jest zatem pytanie: w jaki sposób częste przeżywanie emocji lęku wpływa na sposób postrzegania i opisywania innych uczuć, a więc na kształtowanie elementów wiedzy o uczuciach?

PROBLEM

Opierając się na założeniu, że człowiek swój świat znaczeń konstruuje, używając języka, wykorzystano analizę narracji jako źródło informacji o złożonych doznaniach afektywnych. Schemat narracyjny dość dobrze przybliża schemat zdarzeń o charakterze skryptu czy ram. Skoncentrowano się na stronie formalnej historii o uczuciach, analizując elementy konstrukcyjne

opowiadań. Pod uwagę wzięto dwa uczucia o przeciwstawnym znaku: miłości i nienawiści. Są one kluczowe dla człowieka. Podjęte badania mają na celu wykazanie związku doświadczania lęku z bogactwem narracji uczuciowych. Oczekuje się poprzez to zrozumienia relacji pomiędzy lękiem (jako cechą) a reprezentacjami miłości i nienawiści. W związku z tym podstawowe pytania brzmią:

1. Czy i w jaki sposób lęk osobowościowy (lęk jako cecha) wpływa na bogactwo narracji o miłości?
2. Czy i w jaki sposób lęk osobowościowy (lęk jako cecha) wpływa na bogactwo narracji o nienawiści?

METODA

Badaniami objęto 100 dorosłych mężczyzn o statusie robotniczym, których znakomita większość ma wykształcenie zasadnicze zawodowe. Cechuje ich przeciętny poziom inteligencji (TMS Raven, Skala Słownik WAIS-R). Są to osoby zdrowe, nieprzejawiające zaburzeń motoryki, mowy czy innych. Część osób badanych podjęła naukę w szkole średniej dla dorosłych, część pracuje w różnych zawodach. Tabela 1 przedstawia strukturę wieku i wykształcenia badanej grupy. Na podstawie wywiadu oraz innych technik ustalono, iż osoby z badanej grupy nie mają szczególnych trudności w nawiązywaniu więzi emocjonalnych z innymi ludźmi, większość z nich ma rodzinę, potomstwo, nie przejawiają tendencji antyspołecznych, co stwierdzono na podstawie badań Diagnostycznym Kwestionariuszem Osobowym (jest to skrócona wersja skali WISKAD [Sanocki, 1974]) składającą się z 8 skal; osoby badane uzyskały w skali Pd poniżej 15 jednostek, co wskazuje na silną internalizację norm społecznych). Poziom lęku osobowościowego (na podstawie Kwestionariusza STAI Spielberga) w badanej grupie przybiera postać rozkładu normalnego.

W badaniu ekspresji uczuć wykorzystano analizę narracji, a dokładnie analizę monologicznego dyskursu narracyjnego. Osoby badane pisały historie o miłości i nienawiści. Miały za zadanie wczuć się w sytuację przedstawioną na zdjęciu, a następnie stworzyć kolejno opo-

Tabela 1. Wiek i wykształcenie osób badanych ($N = 100$)

Wykształcenie	Wiek 21–30 lat	Wiek 31–40 lat	Wiek 41–50 lat
Podstawowe	15	4	3
Średnie zawodowe	52	16	5
Średnie	5	0	0

wieść o miłości i o nienawiści. Prezentowano zdjęcia wybrane na podstawie badań pilotażowych. Pierwsze zdjęcie przedstawiało dwie osoby cieszące się i obejmujące, drugie zaś odwrócone od siebie w trakcie kłótni i krzyczące na siebie. Instrukcja brzmiała: „Proszę popatrzeć na zdjęcie; wyobraź sobie, że jesteś osobą na zdjęciu. Wczuj się w swoją rolę. Napisz historię o twojej roli”. Zakładano, iż osoby badane będą głównymi bohaterami tych historii. Czas na tworzenie opowiadań nie był ograniczony.

W badaniach zastosowano:

I. Analizę monologicznego dyskursu narracyjnego, w której pod uwagę wzięto:

- a) długość narracji (mierzoną liczbą słów w historii);
- b) charakterystykę formalną według Bokusa (2000):
 - obiekty (liczba),
 - identyfikacja osób (liczba),
 - opis działania (liczba),
 - wyjaśnienia (liczba),
 - ocena, wartościowanie (liczba),
 - określenie miejsca (liczba).

II. Analizę wyników kwestionariusza STAI Spielbergera w opracowaniu Strelaua, Tysarczyk i Wrześniewskiego (Wrześniewski, Sosnowski, Matusik, 2002).

WYNIKI

Celem niniejszych analiz jest ustalenie, czy poziom lęku pojmowanego jako cecha wiąże się z bogactwem narracji o miłości i nienawiści. Poziom lęku osobowościowego w badanej grupie wynosi średnio 38,26 punktów ($SD = 6,82$). Dokonano analizy korelacyjnej pomiędzy wybranymi wskaźnikami bogactwa narracji

o miłości i nienawiści a poziomem lęku osobowościowego, a także porównania charakterystyki formalnej narracji o miłości i nienawiści u osób z niskim i wysokim poziomem lęku osobowościowego (Ferguson, Takane, 2004).

Analiza danych zawartych w tabeli 2 wskazuje, że poziom lęku osobowościowego wiąże się niektórymi wskaźnikami charakterystyki formalnej historii o miłości. Im wyższy jego poziom, tym częściej osoby konstruują krótsze historie o miłości ($r = -0,13$; $p < 0,05$). Ponadto im wyższy poziom lęku osobowościowego, tym rzadziej w opowiadaniach o miłości pojawia się nazywanie obiektów ($r = -0,15$; $p < 0,05$) i wartościowanie sytuacji ($\tau = -0,14$; $p < 0,05$). Wartość współczynników r^2 wskazuje, iż lęk osobowościowy w niewielkim stopniu wyjaśnia właściwości formalne narracji. Wydaje się to jednak oczywiste, ponieważ jest to jeden z wielu czynników wpływających na bogactwo narracji.

Bardzo podobne rezultaty uzyskano w odniesieniu do historii o nienawiści. Wszystkie istotne statystycznie korelacje mają postać ujemną. Wysokiemu poziomowi lęku osobowościowego towarzyszy tworzenie krótszych historii o nienawiści, w których rzadziej pojawia się charakterystyka obiektów ($\tau = -0,25$; $p < 0,05$) i działań ($\tau = -0,16$; $p < 0,05$). Niezależnie więc od rodzaju uczucia opisywanego przez badanych, wysoki poziom lęku współgra z mniejszą długością narracji, a także ich mniejszym bogactwem konstrukcyjnym. W celu pokazania właściwości charakterystycznych narracji o miłości i nienawiści u osób z wysokim poziomem lęku osobowościowego dokonano porównań międzygrupowych. Analizie poddano narracje osób z niskim i wysokim poziomem lęku osobowościowego.

Tabela 2. Właściwości narracji o miłości a poziom lęku osobowościowego (współczynniki korelacji w zależności od właściwości zmiennych: r-Pearsona, τ -Kendala, $N = 100$)

Charakterystyka formalna narracji	M	SD	r, τ	r^2
Długość narracji	19,65	15,04	-0,13*	0,016
Nazywanie obiektów	0,91	0,58	-0,15*	0,022
Charakterystyka obiektów	0,22	0,46	-0,12	–
Charakterystyka działań	0,41	0,71	-0,12	–
Wyjaśnienia	0,74	0,88	-0,09	–
Oceny, wartościowania	0,46	0,55	-0,14*	0,019
Określenie miejsca	0,10	0,30	-0,02	–

* $p < 0,05$

Tabela 3. Właściwości narracji o nienawiści a poziom lęku osobowościowego (współczynniki korelacji w zależności od właściwości zmiennych: r-Pearsona, τ -Kendala, $N = 100$)

Charakterystyka formalna narracji	M	SD	r, τ	r^2
Długość narracji	18,85	14,40	-0,15**	0,022
Nazywanie obiektów	0,65	0,67	0,07	–
Charakterystyka obiektów	0,10	0,30	-0,25**	0,063
Charakterystyka działań	0,52	0,74	-0,16*	0,026
Wyjaśnienia	0,78	0,90	-0,00	–
Oceny, wartościowania	0,34	0,49	-0,00	–
Określenie miejsca	0,01	0,10	-0,11	–

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Porównanie narracji o miłości u osób z niskim i wysokim poziomem lęku osobowościowego wyraźnie wskazuje na różnice w zakresie charakterystyki formalnej, choć jedynie niektóre różnice są istotne statystycznie. Osoby cechujące się niskim poziomem lęku konstruują narracje, w których pojawia się więcej opisów działań i ocen. Opis działań

pojawia się trzykrotnie częściej ($z = 2,08$, $p < 0,04$) u osób z niskim poziomem lęku, zaś wartościowanie i oceny dwukrotnie częściej ($z = 1,93$; $p < 0,05$).

Porównanie cech formalnych narracji o nienawiści u osób z niskim i wysokim poziomem lęku osobowościowego nie wykazało żadnych istotnych statystycznie różnic w tym

Tabela 4. Istotność różnic w zakresie właściwości narracji o miłości u osób z niskim i wysokim poziomem lęku osobowościowego (U – Manna-Whitneya, $N = 43$)

Charakterystyka formalna narracji	M Niski lęk	M Wysoki lęk	z	P
Długość narracji	21,94	17,38	1,31	0,18
Nazywanie obiektów	1,05	0,80	1,34	0,17
Charakterystyka obiektów	0,35	0,15	1,16	0,24
Charakterystyka działań	0,64	0,19	2,08	0,04*
Wyjaśnienia	0,88	0,65	1,31	0,18
Oceny, wartościowania	0,82	0,42	1,93	0,05*
Określenie miejsca	0,11	0,11	0,02	0,98

* $p < 0,05$

Tabela 5. Istotność różnic w zakresie właściwości narracji o nienawiści u osób z niskim i wysokim poziomem lęku osobowościowego (U – Manna-Whitneya, $N = 43$)

Charakterystyka formalna narracji	M Niski lęk	M Wysoki lęk	z	P
Długość narracji	21,29	17,38	0,42	0,67
Nazywanie obiektów	0,76	0,65	0,36	0,71
Charakterystyka obiektów	0,17	0,11	0,55	0,57
Charakterystyka działań	0,76	0,50	1,18	0,23
Wyjaśnienia	0,94	0,69	0,97	0,32
Oceny, wartościowania	0,41	0,30	0,42	0,67
Określenie miejsca	0,00	0,00	–	–

zakresie. Być może charakter uzyskanych rezultatów jest uwarunkowany liczebnością grup osób z wysokim i niskim poziomem lęku osobowościowego.

DYSKUSJA

Przeprowadzone analizy pozwalają wnioskować, że poziom lęku osobowościowego ma niewielki wpływ na bogactwo konstrukcji narra-

cyjnych o miłości i nienawiści. Lęk jako cecha, czyli stała tendencja, wydaje się oddziaływać na stronę formalną, tj. konstruowanie komunikatów o uczuciach. Generalnie wpływ lęku osobowościowego może polegać na działaniu ograniczającym, gdyż, jak pokazują wyniki badań, wraz ze wzrostem poziomu lęku dochodzi do zmniejszania bogactwa wypowiedzi o uczuciach, do zubożenia ich struktury. Być może mechanizm polega na blokowaniu moż-

liwości poznawczych, co w rezultacie owocuje mniej bogatymi konstrukcjami narracyjnymi o miłości i nienawiści. W wyjaśnianiu tego zjawiska można się powołać na koncepcję konstrukttywizmu poznawczego. Według niego doświadczenia osobiste organizują sposób przeżywania emocji i uczuć, więc konstruują reprezentację afektywną człowieka. Jeśli w takich doświadczeniach pojawia się lęk, a wysoki poziom lęku jako cechy jest tego dowodem, to wpływa on na sposób konstruowania doświadczenia afektywnego człowieka. W rezultacie wpływa na spostrzeganie uczuć, na przykład miłości czy nienawiści. Lęk blokuje proces semantyzacji, sprzyja wykorzystywaniu kodów konkretnych, a uniemożliwia wykorzystywanie abstrakcyjnych (Obuchowski, 2004). W ten sposób ogranicza wyobraźnię i inne procesy poznawcze, które są aktywowane w toku konstruowania narracyjnego.

W badaniu wzięto pod uwagę dwa rodzaje narracji: o uczuciu pozytywnym i negatywnym. Wydawało się, iż uczucie nienawiści w swojej strukturze zawiera większy komponent lęku, co może w jakiś specyficzny sposób wpływać na konstruowanie narracji u osób cechujących się wysokim poziomem lęku. U niektórych istnieje bowiem zjawisko stronniczości uwagi, tj. zgeneralizowane ukierunkowanie uwagi na bodźce zagrażające, ważne emocjonalnie (Dalglish, Watts, 1990). W takiej sytuacji opowieści o miłości i nienawiści osób lękowych powinny różnić się od siebie. Wydaje się, że „skrzywienie” uwagi powinno się przyczynić do szczególnego rozbudowania historii, w których komponent lękowy jest wyraźny. A zatem u osób z wysokim poziomem lęku historie o nienawiści mogą być bardziej rozbudowane niż historie o miłości. Takich rezultatów jednak nie uzyskano. Być może wynika to z faktu, iż opisywane tendencje nie występują raczej w populacji osób zdrowych. Efekt stronniczości pojawia się u osób ze szczególnym nasileniem lęku, a więc z zaburzeniami emocjonalnymi. W badanej grupie nie było takich osób. Pomimo iż część z nich przejawiała wysoki poziom lęku, to były to osoby dojrzałe emocjonalnie, nieprzejawiające żadnych zaburzeń. Prawdopodobnie może to wynikać też z faktu, iż ich mechanizmy kon-

trolne działają sprawnie. Wydaje się, że warto w kolejnych badaniach tego typu wziąć pod uwagę populacje przejawiające różne zaburzenia sfery emocjonalnej.

Niniejsze analizy pozwalają wnioskować, że cecha osobowościowa w postaci lęku wpływa w pewnym stopniu w sposób zubażający i ograniczający na sposób konstruowania historii o uczuciach miłości i nienawiści. Można sformułować w tym miejscu hipotezę interpretacyjną, zgodnie z którą doświadczenia o charakterze lękowym mogą wpływać na kształtowanie tzw. wzorców czy schematów emocjonalnych. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że psychika dysponuje swego rodzaju wzorcami emocjonalnymi, które określa się mianem schematów emocjonalnych (Lewis, Haviland-Jones, 2005). Mają one postać skryptową lub narracyjną, a pod względem funkcji przypominają schematy poznawcze. Decydują o prototypowej reakcji emocjonalnej. Schematy takie mają złożoną strukturę, zaś ich rozwój jest uwarunkowany wieloma czynnikami. Wielu teoretyków potwierdza, iż na rozwój tych schematów mają wpływ doświadczenia człowieka, szczególnie dotyczące relacji z innymi. Tak zwana relacyjność odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu wzorców złożonych przeżyć afektywnych, a także w kształtowaniu tożsamości podmiotu. Niektórzy teoretycy uznają, iż konflikty należą do czynników silnie oddziałujących na proces kształtowania wzorców afektywnych (Öhman, 2005). Z reguły broniąc się przed cierpieniem lub konfliktem, człowiek osłabia własne możliwości doznawania, albowiem koncentruje się na obronie. Tego rodzaju sytuacja jest głównym czynnikiem ograniczającym możliwości nadawania znaczenia, tzn. rozwoju reprezentacji afektywnych. W sytuacji lęku, który jest stanem dezorganizacji i najczęściej wynika z bezradności, jednostka ponosi koszty, które ograniczają jej możliwości psychiczne (Öhman, 2005). Sprzyja to też ukształtowaniu nieadekwatnych sposobów doświadczania. Frijda (za: LeDoux, 2000) twierdzi, iż niektóre emocje, jak żal czy smutek, mają charakter dysfunkcyjny, doprowadzając do obciążenia systemu przetwarzania informacji, i utrudniają działania. Dlatego też lęk jako cecha może wpływać zubażająco na konstruowanie

reprezentacji emocji i uczuć. Uzyskane rezultaty nie stanowią potwierdzenia tego przekonania, gdyż skoncentrowano się na ogólnych właściwościach formalnych narracji. Niemniej sugerują, że tego typu wpływ może mieć miejsce. W kolejnych poszerzonych badaniach z tego zakresu należałoby poddać analizie treść narracji, czy odwołać się do elementów schematów bądź skryptów afektywnych. Warto byłoby także

przeprowadzić analizy na znacznie większej i bardziej zróżnicowanej populacji. Wydaje się, iż poszukiwanie zależności pomiędzy lękiem i sposobem tworzenia narracji o uczuciach może się przyczynić do zrozumienia uwarunkowań rozwoju reprezentacji afektywnych. Opisane badania stanowią jedynie pewien krok w kierunku eksploracji problematyki mechanizmów konstruowania schematów czy skryptów uczuć.

LITERATURA

- Bokus B. (2000), *Świat fabuły w narracji dziecięcej*. Warszawa: Energeia.
- Carlson J.G., Hatfield E. (1992), *Psychology of Emotion*. Fort Worth, TX: Harcourt Bracer Jovanovich.
- Cattell R.B. (1966), *The Scientific Analysis of Personality*. Chicago: Aldine.
- Cierpka A. (2004), Narracje rodzinne w procesie kształtowania się tożsamości człowieka [w:] E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Narracja – koncepcje i badania psychologiczne*, 119–132. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Clore G.L. (1999), Dlaczego emocje zawsze są świadome [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, s. 242–247. Gdańsk: GWP.
- Dalgleish T., Watts F.N. (1990), Biases of attention and memory in disorders of anxiety and depression. *Clinical Psychology Review*, 10, 569–604.
- Dryll E., Cierpka A. (red.) (2004), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Eysenck M.W., Keane M.T. (1995), *Cognitive Psychology: A Student's Handbook*. Hove, England: Erlbaum.
- Ferguson G.A., Takane Y. (2004), *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: PWN.
- Frijda N.H. (2005), Punkt widzenia psychologów [w:] M. Lewis, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, 88–108. Gdańsk: GWP.
- Gasiul H. (2002), *Teorie emocji i motywacji. Rozważania psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Hatfield E., Rapson R.L. (1996), *Love and Sex: Cross-Cultural Perspectives*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Izard C.E., Ackerman B.P. (2005), Motywacyjne, organizacyjne i regulujące funkcje odrębnych emocji [w:] M. Lewis, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, 327–342. Gdańsk: GWP.
- LeDoux J.E. (2000), *Mózg emocjonalny. Tajemnicze podstawy życia emocjonalnego*. Poznań: Media Rodzina.
- Leventhal H., Scherer K. (1987), The Relationship of Emotion to Cognition: A Functional Approach to a Semantic Controversy. *Cognition and Emotion*, 1, 3–28.
- Lewis M., Haviland-Jones J.M. (red.) (2005), *Psychologia emocji*. Gdańsk: GWP.
- Maruszewski T., Ścigała E. (1998), *Emocje – Aleksytymia – Poznanie*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Murray H.A. (1938), *Explorations in Personality*. New York: Oxford Press.
- Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B. (2006), *Psychologia poznawcza*. Warszawa: PWN, Academica.
- Oatley K., Jenkins J.M. (2003), *Zrozumieć emocje*. Warszawa: PWN.
- Obuchowski K. (2004), *Kody umysłu i emocje*. Łódź: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna.
- Öhman A. (2005), Strach i lęk z perspektywy ewolucyjnej, poznawczej i klinicznej [w:] M. Lewis, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, s. 719–745. Gdańsk: GWP.
- Oleś P.K. (2003), *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa: Scholar.
- Paivio A. (1986), *Mental Representations. A Dual Coding Approach*. New York: Oxford University Press.
- Reber A.S. (2000), *Słownik psychologiczny*. Warszawa: Scholar.

- Rosner K. (2003), *Narracja, tożsamość i czas*. Kraków: Universitas.
- Sanocki W. (1974), *Diagnostyczny kwestionariusz osobowości DKO 74/K*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Schank R.C. (1986), *Explanations Patterns: Understanding Mechanically and Creatively*. Hillsdale, NJ England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Schank R.C., Abelson R.P. (1977), *Scripts, Plans, Goals and Understanding: An Inquiry Into Human Knowledge Structures*. Oxford, England: Lawrence Erlbaum.
- Scherer K.R. (1999), Ku pojęciu „emocji modalnych” [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, 30–36. Gdańsk: GWP.
- Sternberg R.J. (2001), *Miłość jest opowieścią*. Poznań: Rebis.
- Tłokiński W. (red.) (1991), *Lęk. W poszukiwaniu specyficzności*. Warszawa: Arx Regia.
- Trzebiński J. (red.) (2002), *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: GWP.
- Wojciszke B. (1986), *Teoria schematów społecznych. Struktura funkcjonowanie jednostkowej wiedzy o otoczeniu społecznym*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Wydawnictwo Ossolineum.
- Wrześniewski K., Sosnowski T., Matusik D. (2002), *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.